

14 T

ANAYASA HUKUKU
(Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler)

Dr. Hayati HAZIR
Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Öğretim Üyesi

1990
KONYA

G İ R İ Ş

ANAYASA HUKUKU HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. ANAYASA HUKUKUNUN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
II. ANAYASA HUKUKU VE SİYASİ KURUMLAR	2
III. ANAYASA HUKUKUNUN METODU VE KAYNAKLARI.....	4
1. Anayasa Hukukunun Metodu	4
2. Anayasa Hukukunun Kaynakları.....	5
IV. ANAYASA HUKUKU VE SİYASET İLİLİMİ.....	6

• B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

D E V L E T

I. DEVLET KAVRAMI VE TANIMI.....	11
II. SOYUT BİR KAVRAM OLARAK DEVLET.....	13
III. DEVLETİN MENŞEİ VE DOĞUŞU MESELESİ.....	14
IV. DEVLETİN UNSURLARI.....	17
1. Devletin Maddi Unsurları.....	17
A. Devletin Beşeri Unsuru: İNSAN.....	18
B. Devletin Fiziki Unsuru: ÜLKE.....	19
2. Devletin Kurucu Unsurları.....	19
A. Devletin Siyasi Unsuru: Egemenlik-Devlet İktidarı.....	20
a. Klâsik Egemenlik Teorileri.....	20
aa. Fransız Teorileri.....	20
bb. Klâsik Alman Teorisi.....	21
b. Yeni Teoriler.....	21
B. Devletin Kişiliği.....	22
V. DEVLETİN FONKSİYONLARININ HUKUKİ MAHİYETİ VE ÇEŞİTLERİ.....	24
1. Maddi Bakımdan.....	24
A. Yasama Fonksiyonu.....	24
B. İdari (Yürütme) Fonksiyonu.....	25
C. Yargı Fonksiyonu.....	25
2. Organik ve Şekli Bakımdan.....	26

Selçuk Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 7.11.1989 tarih ve 42 sayılı onayı ile 1000 adet basılmıştır.

V. DEVLET ŞEKİLLERİ.....	27
1. Egemenliğin Kaynağı Bakımından Devlet Şekilleri.....	28
A. Monarşik Devlet.....	28
D. Cumhuriyet Devleti.....	31
2. Egemenliğin Yapısı Bakımından Devlet Şekilleri.....	33
A. Basit Devletler.....	33
B. Mürekkep Devletler.....	33
a. Devlet Birlikleri.....	33
h. Devlet Toplulukları.....	34
aa. Konfederasyon.....	34
bb. Federasyon.....	34

İ K İ N C İ B Ö L Ü M
A N A Y A S A

I. ANAYASA DEYİMİ VE ANAYASA KAVRAMI.....	36
i. ANAYASACILIK HAREKETLERİ.....	37
1. Anayasacılık Kavramı.....	37
2. Batı'da Anayasacılık Hareketleri.....	38
3. Türkiye'de Anayasacılık Hareketleri.....	40
ii. ANAYASA 'ÇEŞİTLERİ'.....	44
1. Teamülî Anayasa.....	44
A. Örf ve Adetlerin Anayasa Hukukundaki Yeri.....	44
2. Yazılı Anayasalar ve Çeşitleri.....	46
A. Tarihi ve Siyasi Köklerine Göre.....	46
a. Monarşik Anayasalar.....	47
aa. Ferman.....	47
bb. Misak-ı Milli.....	48
b. Demokratik Anayasalar.....	49
B. Organik ve Şekli Niteliklerine Göre.....	49
a. Yumuşak Anayasalar.....	50
b. Sert Anayasalar.....	51
IV. ANAYASANIN ÜSTÜNLÜĞÜ.....	53
1. Kurucu ve Kurulu İktidar.....	53
A. Asli Kurucu İktidar.....	55

a. Tali Kurucu İktidarın Sınırları.....	57
aa. Şekli Sınırlar.....	57
bb. Maddi Sınırlar.....	58
C. Anayasa Değişikliğinde Takip Edilen Usul.....	59
a. Değişik Tekliflerin Yapılması.....	59
b. Değişiklik Teklifi'nin Kabulü.....	59
c. Değişikliğin Yapılması.....	59
2. Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kontrolü.....	60
A. Anayasaya Uygunluk Kontrolünün Şekilleri ve Çeşitleri.....	60
a. Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Bir Siyasi Organ Tarafından Denetlenmesi.....	62
b. Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Bir Yargı Organı Tarafından Denetlenmesi.....	63
B. Yargı Denetiminin Çeşitleri.....	65
a. Daya Yolu İle Denetim.....	65
1). Defi Yolu İle Denetim.....	65

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M
S İ Y A S İ İ K T İ D A R

I. SİYASİ İKTİDARIN NİTELİKLERİ.....	67
II. SİYASİ İKTİDAR VE OTORİTE.....	69
III. SİYASİ İKTİDARIN MEŞRULUK TEMELLERİ.....	70
1. Klâsik Meşruluk Temelleri.....	71
A. Teokratik Teoriler.....	71
B. Demokratik Teoriler.....	72
a. Milli Egemenlik Teorisi.....	72
b. Halk Egemenliği Teorisi.....	73
IV. MEŞRULUK MESELESİNİN SOSYO-POLİTİK AÇIDAN İNCELENMESİ.....	75
1. Meşruluk ve Kanunilik Kavramının Ayrılması.....	75
2. Siyasi Açıda Meşruluğun Önemi.....	75
V. SİYASİ İKTİDARIN MEŞRULUK TEMELLERİNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI.....	76
1. Max Weber'in Meşru İktidar Tipolojisi.....	76
A. Geleneksel Otorite.....	76
B. Hukuki Otorite.....	77

2. Yeni Bir Tipoloji Denemesi.....	78
A. İtleoiojik Kaynak.....	78
B. Yapısal Kaynak.....	78
C. Meşruluk Kaynağı Olarak Liderin Nitelikleri.....	78
SİYASİ İKTİDARIN SINIRLANMASI.....	79
1. Siyasi İktidarın Sınırlanmasını Gerçekleştirmeye Yarayan Kurumlar.....	80
2. Siyasi İktidarın Sınırlanmasına Yarayan Sistemler.....	81
A. Serbest Seçim Sistemi.....	81
B. Kuvvetler Ayrılığı Sistemi.....	81
C. Yazılı ve Sert Anayasa Sistemi.....	81
D. Yargı Denetimi Sistemi.....	82
E. Yargı Doğrudan Demokrasi Kurumları.....	83
F. Açıklık Sistemi.....	83

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER

İNSAN HAKLARI FİKRİNİN GELİŞİMİ.....	85
İNSAN HAKLARININ UYGULAMAYA GEÇİŞİ VE KAMU HÜRRİYETLERİ ALANINDAKİ GELİŞMELER.....	07
1. İnsan Haklarının Uygulamaya Geçişini.....	87
• A. İngiltere'deki Gelişmeler.....	87
B. Amerikan Haklar Bildirisi.....	88
C. 1789. Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi.....	89
2. İnsan Hakları ve Kamu Hürriyetleri Alanındaki Gelişmeler.....	90
A. Ferdîyetçi Hürriyet Anlayışından Sosyal Haklara Doğru.....	90
B. Sosyal Hakların Pozitif Hukuka Geçişini.....	92
a. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Gelişmeler.....	93
b. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Gelişmeler.....	94
C. İnsan Hak ve Hürriyetlerinin Milletlerarası Metinlere Geçişini.....	96
a. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi.....	96
b. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.....	98
HÜRRİYETLERİN DÜZENLENMESİ VE SINIRLANMASI.....	101
1. Düzenleme ve Sınırlama Kavramları Arasındaki Fark.....	101
2. Temel Hak ve Hürriyetleri Düzenleyici Sistemler.....	102

3. Hürriyetlerin Sınırlanması.....	104
A. Hürriyetlerin Toplum Hayatı Bakımından Sınırlanmasındaki Zaruret.....	104
B. Sınırlamayı Yapabilecek Organ ve Sınırlamanın Ölçüsü.....	106
a. Sınırlamayı Yapabilecek Organ.....	106
b. Sınırlamanın Ölçüsü.....	107
IV. OLAĞANÜSTÜ HALLERDE HÜRRİYETLERİN SINIRLANMASI.....	108
V. BİR SİYASİ PRENSİP MESELESİ OLARAK HÜRRİYETLERİN SINIRLANMASI.....	111

B E Ş İ N C İ B Ö L Ü M
S İ Y A S İ P A R T İ L E R

I. GENEL GİRİŞ.....	118
1. Siyasi Partilerin Tanımı.....	118
2. Siyasi Partilerin Doğuşu.....	119
II. SİYASİ PARTİLERİN FONKSİYONLARI.....	122
1. Menfaatlerin Birleştirilmesi.....	122
2. Siyasi Devşirme.....	123
3. Siyasi Sosyalleşme.....	124
4. Hükümet Etme Fonksiyonu.....	124
III. SİYASİ PARTİLERİN TİPOLOJİSİ.....	125
1. Duverger'nin Tipolojisi: Kadro ve Kütle Partileri.....	125
2. Numan'ın Tipolojisi: Ferdi Temsil Partileri ve-Sosyal Bütünleşme Partileri.....	127
IV. PARTİ SİSTEMLERİ.....	131
1. Tek-Parti Sistemi.....	132
2. İki-Parti Sistemi.....	135
3. Çok-Parti Sistemi.....	137

A L T İ N C İ B Ö L Ü M
S İ Y A S İ R E J İ M L E R

I. GİRİŞ.....	130
II. SİYASİ REJİM KAVRAMI.....	141
III. SİYASİ REJİMLERİN TASNİFİ.....	142
1. Yöneticilerin Sayılarına Göre Siyasi Rejimleri. Aristo'nun	

Ö N S Ö Z

Tasnifi.....	143
2. Kuvvetler İlişkisine Göre Siyasi Rejimler.....	145
A. Kuvvetler Birliğine Dayanan Siyasi Rejimler.....	146
a. Kuvvetlerin Yasamada Toplanması.....	146
b. Kuvvetlerin Yürütmede Toplanması.....	147
B. Kuvvetler Ayrılığına Dayanan Siyasi Rejimler.....	148
a. Sert Kuvvetler Ayrılığına Dayanan Rejimler (Başkanlık Rejimi).....	149
b. Yumuşak Kuvvetler Ayrılığına Dayanan Rejimler (Parlamenter Re j ini).....	150
YÖNETİCİLERİN YÖNETİME GELİŞ ŞEKİLLERİNE GÖRE SİYASİ REJİMLER.....	153
SİYASİ KATILMA VE SİYASİ PLURALİSME (ÇOĞULCULUK) GÖRE SİYASİ REJİMLER.....	156
1. Anayasal Demokrasi.....	156
A. Demokrasi Kavramı.....	156
B. Anayasal Demokrasilerde Siyasal Katılma.....	158
C. Anayasal Demokrasilerde Siyasal Pluralizm.....	160
D. Anayasal Demokrasiler ve Siyasi İstikrar.....	162
2. Totaliter Rejimler.....	164
A. Totalitarizm Kavramı.....	164
B. Totaliter Rejimlerde Siyasal Katılma.....	167
C. Totaliter Rejimlerde Siyasal Pluralizm.....	170
D. Komünist ve Faşist Totaliter Rejimler.....	171
3. Otoriter Rejimler.....	173
4. Geleneksel Rejimler.....	179
DALAMILAN KAYNAKLAR.....	182

Bu eser, Hukuk Fakültesinde okutmakla görevlendirildiğim Anayasa Huku-
ku dersinin Genel Esaslar kısmına ait notların sistemleştirilmesinden mey-
dana gelmiştir. Bu bakımdan "ders notu" olmanın dışında başka bir iddiası
yoktur. Bununla birlikte eser, bir kaç yılın ürünü olduğundan, birçok konu-
da zaman zaman kendi kanaatimizi de ifade etmekten kaçınmadık. Asıl amacı-
mız öğrencilerimize klâsik bilgileri tekrarlamak olmayıp, siyaset ilmi ve
anayasa hukuku konuları üzerinde onların meraklarını uyandırmak suretiyle
düşünmeye yöneltmek olduğundan, kendi düşüncelerimizi tartışmaya açmayı bu
açıdan gerekli gördük.

Yazar, normatif bir anayasa hukukçusu olmadığından, taibatıyla kullan-
dığı metod ve üslup da farklı olmuştur. Yazarın inancına göre, anayasa hu-
kuku öğretiminde normatif metod yeterli değildir. Mevcut üstün hukuk kural-
larının açıklanması ve olması gerekenin söylenmesinden önce, bu normlara
vücut veren sosyal-siyasi gerçekliğinin bilinmesi gereklidir. Bu inançla
büyük ölçüde siyasal bilim ağırlıklı bir eser meydana getirmeye çalıştık.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, öncelikli amaç öğrencinin ders notu
ihtiyacını karşılamak olduğundan, şuurlu olarak dipnotu vermekten kaçınıl-
mıştır. Öğrencilerin gösterilecek kaynakları hiçbir zaman -istisnalar dı-
şında- merak ettiği söylenemez. Gene de bulunması mümkün olan Türkçe kay-
nakların ve önemlilerinin bir listesi eserin arkasına eklenmiştir. Yabancı
dildeki kaynaklara ise yer verilmemiştir.

Deneme niteliğindeki bu çalışmamızı ileride bazı konuları, da ekleyerek
"Siyasal Bilim ve Anayasa Hukuku" adıyla son şekline getirmeyi düşünüyoruz.
Şüphesiz dipnotlarıyla bütünlük kazanacak böyle bir

serin İlin, dünyosına çıkabilmesi için herşeyden önce çalışacak zaman
rtama ihtiyâç var.hr. Bu zaman ve ortam:, bulabileceğimizi in.it ederek,
serin öğrencilerime faydalı olmasını, dilerim.

G İ. R İ Ş

ANAYASA HUKUKU HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Dr.Hayati HAZIR

Konya-1990

1- ANAYASA HUKUKUNUN KONUSU VE ÖNEMİ

•Anayasa deyimi, kelime olarak "Ana" ve "Yasa" kelimelerinden türetil-
in iv bir deyimdir ve bu anlamı ile cı üstün kanun demektir. Anayasa Hukuku
Lsc, dar anlamda bu kanunu kendisine inceleme konusu yapan kamu hukukunun
bir dalıdır. Dolayısıyla, Kamu Hukukunun bir dalı olan Anayasa Hukuku, dev-
leti kuran temel kanunu kendine inceleme konusu yaptığına göre, anayasa hu-
kukunun esas konusu da kural olarak devlettir.

Yalnız hemen belirtmek gerekir ki, Anayasa Hukuku sadece temel ve üs-
tün normlar olan Anayasa kurallarını, değil, aynı zamanda onun dışında kalan
yazılı metinleri ve yazılı olmayan kuralları ila inceler. Kaldı lej, günümüz-
de çok ayrıntılı olan modern anayasalar, Anayasa Hukukunun asıl konusunu
doğrudan doğruya ilgilendirmeyen hükümlere de yer vermektedirler. Meselâ,
bazı idari, mali, iktisadi, hatta teknik nitelikte olan daha doğru bir ifa-
de ile "siyasi" olmayan konuları da içine almaktadır. Bunlar Anayasa Huku-
kunun konusu olmaktan çok aslında idare hukuku, iktisat, maliye gibi ilim
dallarının konusuna girerler. Ama, Anayasa metinlerinde yer aldıklarından,
Anayasa Hukukunun bunlarla da ilgilenmesi gerekmiştir.

Fakat bundan dalın önemlisi, Anayasa Hukukunun konusunun, "Anayasa met-
nini" çok aşmış olmasıdır. Gerçekten, günümüzdeki gelişmeler devletin temel
yapısı, fonksiyonları ve kişilerle ilişkileri ile ilgili herhangi bir konu-
nun anayasa ile düzenlenecek yerde, bir kanun, bir kararname, hatta bir tü-
zükle düzenlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu gibi hukuk kuralları şekil ola-
rak Anayasa dışında kalmalarına rağmen, ister istemez Anayasa Hukuku tara-

mı incelenecektir. Sonra ileride göreceğimiz gibi, Anayasa Hukukunun leme alanına giren bir çok siyasi konular, ne adi kanunlarla ne da Anayasa ile düzenlenmiş değıllerdir. Bunlar siyasi hayatın, devlet hayatının duğı ihtiyaçlara göre bir takım uygulama yolu ile yerleşmiş olan "tearler" tarafından düzenlenmiştir, işte, anayasada yazılı olmayan bu teader de anayasa hukukunun konusu içine girmektedir.

Günümüzde devlet, klâsik hizmetleri yerine getirmekle görevli olmaktan iş, bir takım karmaşık sosyal görevler ve sorumluluklar yüklenerek sos-siyasi bir müessese halini almıştır. Devletin bu karmaşık sosyal problemlerle ilgilenmesi, onlara hareket ve yön vermesi neticesinde meydana gelen gelişine, bu olayların aksiyon alanına geçişi demek olan bir "siyasileş-yol açmıştır. Gelişme böyle olunca da eskiden olduğu gibi, yalnız tin temel yapısı, çeşitli organların birbirleriyle ilişkileri, devlet şî ilişkileri gibi klâsik anayasa çerçevesine giren konular değil, her sosyal kuruluşlara, kişilere, hatta aileye belirli bir yaşayış tarzı-reden düzenleyici bütün devlet faaliyetleri, anayasada bir takım ku-:a bağlanmamış olsa bile, "siyasi" olma niteliğı taşır. Görülüyor ki, la gelen gelişmeler sonucunda siyasi olmak niteliğı son derece geniş-ve bu sebeple Anayasa Hukukunun doğrudan veya dolayısıyla ilgilenmek a olduğu konular da giderek artmıştır.

I- ANAYASA HUKUKU VE SİYASİ KURUMLAR

ukarıdaki açıklamalarımız bize gösteriyor ki, anayasa hukuku i'fe meş-anlar, sadece anayasa metni ve bu metinle ilgili başka metinlerin ih-ttiğı kurallarla değil, fakat daha çok bu esas ve kuralların uygûlat-ıonuçları ve devletin siyasi hayatına yön veren olaylarla ilgilenmek-ti-. Başka bir söyleyişle, herhangi bir devletin temel kurumlarını in-

celeyip» açıklamaya çalışırken, bu kurumlarla ilgili, kuralların yer aldığı metinlerden daha çok devletin ana teşkilâtını meydana, getiren kurumların gerçek işleyişini ve bunu etkileyen unsurları ele alırlar. .

İşte devletle uzaktan yakından ilgili olan her şey, nasıl "siyasi." ol-mak niteliğı taşıyorsa, kurumların da doğrudan doğruya ve dolayısıyla siya-si toplumla ilgili olanlarına "siyasi, kurumlar" .diyoruz. Siyasi, hayatın ve olayların ortaya çıkardığı bu kurumların Anayasa Hukukunun konusuna gire-bilmesi için Anayasa ile düzenlenmiş, garanti altına alınmış olmaları şart değildir. Siyasi toplumun yapısı ve devlet hayatının oluşu ile ilgili bulu-nan her kurum, anayasada yer almamış olsa bile siyasi toplumun varlığında ve yaşayışında bir yeri ve etkisi varsa, bu siyasi kurumdur.

Bazı siyasi kurumlar anayasada yer aldığı balda uygulanmadığı veya ih-mal edildiğı görülmektedir. Meselâ; 1961 Anayasasında düzenlenen parlamen-tonun feshi, bu nitelikte idi. Bazı kurumlar ise, Anayasada yer almadığı halde, bir siyasi kurum olarak siyasi toplum hayatında varlıklarını ve et-kilerini sürdürmektedirler. Meselâ, 1924 Anayasasında yer almadığı halde siyasi partiler bir siyasi müessese olarak Mecliste temsil edilmekte idi-ler. Bu örnekleri çoğaltabiliriz.

Böyle durumlarda, anayasa hukuku normati.vist nitelikte olduğu için anayasada yer aldığı halde uygulanmayan bir kurumun uygulanmama sebeplerini araştırmamız.lık edemeyeceğı gibi, anayasada olmadığı halde bir kurum olarak varlığını ve etkisini, sürdüren kurumlarla da i. Iğı İcnmemezlik edemez. Anaya-sa hukuku, sadece belli kuralların açıklanmasını yapmakla yetinmez. Bundan da öteye, anayasa hukuku devlet ya da siyasi toplumun hayatını etkileyen olaylarla meşgul olurken, hukukî araştırma ve eleştirme yanında, siyasi bi-lim, siyaset sosyolojisi gibi ilim dallarına da girmek zorundadır. Böylece

A

ayayasa hukuku, devletin gerçek siyasi, hayatını inceleyen bir ilim dalı haline gelmiştir.

III- ANAYASA HUKUKUNUN METODU VE KAYNAKLARI

1-Anayasa Hukukunun Metodu

Yukarıdaki açıklamalarımız gösteriyor ki, anayasada yer almış olsun ya olmasın, bütün siyasi kurumlar Anayasa Hukukunun inceleme alanına giriktir. Bu sebeple Anayasa Hukuku, hukukî inceleme yapmasının yanında, Dplumda görülen gerçekleri de göz önüne alan ve açıklayan bir ilim dalıdır.

Bu yeni anlayış ve gelişme, Anayasa Hukukunu özellikle siyaset bilimi o çok yaklaştırmakta, dolayısıyla bu yaklaşıma, Anayasa Hukukunun inceleme ve öğretim metodu üzerinde de büyük etkiler yapmaktadır. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi Anglo-Sakson ülkelerinde Anayasa hukuku ve siyasî bilim arasındaki ilişki, anayasa hukukunun aleyhine gelişerek bu ülkelerde sadece teknik nitelikteki hukukî problemlerle ilgilenen bir hukuk dalı olarak ikinci plâna düşmüştür. Fakat bu iki ilim dalını, aralarındaki ilişki bağlar sebebiyle birbirinden kesin olarak ayırmak mümkün değildir ve idilecek herhangi bir ayırım suni olmağa mahkûmdur.

Hukuk ile siyasî bilim arasında bir köprü durumunda, her ikisiyle de bağlantılı olması sebebiyle anayasa hukukunun kullandığı metodun da karma bir metod olmasını gerektirmiştir.

Her şeyden önce hukukun bir dalı olması sebebiyle, anayasa hukuku katın metinlerinin mahkeme içtihatlarının yorumu ve açıklanmasını yapmak zordur ki, burada müracaat edeceği metod "tümünden gelim" metodudur. Şu daide anayasa hukuku, başta "Anayasa" olmak üzere inceleme alanına giren

rumlamak suretiyle bu kurumların hukukî açıklamasını yapar.

Günümüzde anayasa hukuku, pozitif hukuk normlarından başka, siyasî olaylarla da ilgilendiği için, bütün sosyal, ilimlerin ortak metodu olan gözlem (müşühadec) metodunu da kullanması gereklidir. Bu metodun muhtaç olduğu mantık yolu ise "tümevarım" yoludur.

Anayasa hukukunun başvurusu gerekli olan diğer bir metod ise "mukayese" (karşılaştırma) dır. Bu metodla diğer ülkelerdeki anayasa gelişmeleri, araştırmalardan çıkarılan sonuçlar,,vIkemizdeki gelişmeler ve sonuçlarla mukayese edilerek, bugünün durumunu ve geleceğini, daha iyi tespit, etmek imkânı elde edilmiş olur. Anayasa hukukçusunun bu metodlardan hangisini kullanırsa kullansın her şeyden önce, ilmî objektifliğe bağlı olması; ilmi belli siyasî ideolojilerin gayelerine veya şahsî çıkarlarına alet etmemesi, kısacası ilmî namuskârlığa sahip olması gereklidir.

2-Anayasa Hukukunun Kaynakları

Anayasa hukukunun kaynaklarını da, diğer hukuk dallarının kaynakları gibi "örf ve âdet", "kanun", "içtihad" ve "doktrin" olarak dörde ayırmak mümkündür. Ama bu klasik tasnifin dışında, anayasa hukukunun ve genel olarak hukukun kaynaklarını "gerçek kaynaklar" ve "şekli kaynaklar" diye iki ana kategoriye ayırabiliriz.

Gerçek kaynaklar, hukuk kurallarına somut geçerlik kazandıran maddî ve manevî bir takım şartlardır. Başka bir deyimle, hukuk kurallarının ve kurumların özünü meydana getiren sosyal, iktisadî, ideolojik hal ve şartlar gerçek kaynaklar olarak düşünölmelidir.

Şeklî kaynaklara gelince, bunlar gerçek kaynaklara dayanan, onlara hukukî, nitelik kazandıran ve belirli metinlerde yer alan bir takım kurallar, ya da metinlerde yer almayan bir takım uygulamalardır. Bu kaynaklar, riayet

edi. İmnelri. teşkilatlı kamu kuvveti, ile sağlanan müeyyidelere bağlanmış hukuk kurallarıdır.

Şeklî kaynaklardan bir kısmı kanını, tüzük, yönetmelik, mahkeme içtiha-
dı ve doktrin gibi yazılı kaynaklar, bir kısmın örf ve âdet şeklinde yazısız
kaynaklardır.

Gerçekten kaynakların anayasa hukukundaki önemi, büyüktür. Anayasa hu-
kukunun konusuna giren meselelerin çok çeşitli ve geniş olmas, bu kaynakla-
rın önemini artıran birinci faktördür. Ferçekteıı anayasa hukukunu sosyolo-
jik ve özellikle siyasi bilimle sıkı ilgisi toplumun tabii, iktisadî, ras-
yonel ve ideolojik bütün durumları ve şartlarının göz önünde tutulmasını
zaruri kılmıştır. Dolayısıyla, toplum problemlerini kendi açısından incele-
yen anayasa hukuku, gerçek kaynaklardan en geniş ölçüde yararlanmak zorun-
dadır.

ikinci faktör, anayasa hukukunun birinci derecede şeklî kaynağı olan
anayasanın hukukî niteliğinden doğan föktördür. Anayasa kurallar* en genel
ve soyut kurallar olduğundan, hukuk hiyerarşisinde en üst seviyede bulunur-
lar. İç hukuk yönünden Anayasa kurallarından daha üstün hukuk kuralı yok-
tur. Şeklî bakımdan bir hukuk kuralının genel ve soyut oluşu ne kadar fazla
ise, o hukuk kuralı bununla orantılı olarak gerçek kaynakların etkisi al-
tında kalır. Bu sebeple anayasanın en genel.ve soyut kaideler bütünü olma-
sı, onun yapılışında ve anayasa hukukunun anayasayı açıklamasında gerçek
kaynakların rolü büyüktür.İ

IV- ANAYASA HUKUKU VE SİYASET BİLİMİ

Anayasa hukukçusunun siyaset biliminin verilerini dikkate alması ge-
rektiğini ve bizim de bu metodu takip edeceğimizi söylediğimize göre, bura-
da bu iki bilim dalının mahiyet ve aralarındaki ilişki üzerinde biraz daha

durmak yararlı olacaktır.

Bilindiği gibi bilimler alışılâgelen şekli. ile pozitif bilimler ve
normatif bilimler olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Gözlem ve deney me-
todlarını kullanan pozitif bilimler olanı inceler ve elde ettiği veriler
arasındaki sebep-sonuç ilişkisini ve nedensellik (illiyet) bağlarını bulma-
ğa çalışır. Normatif bilimler ise, pozitif bilimlerden mahiyet yönünden ay-
rılarak olması gerekeni incelerler. Yani bu bilimlerin konusu olması gere-
ken normlardır, kurallardır. Gene alışılâgelmiş anlayışla pozitif bilimler-
den daima tabiat bilimleri kastedilmiş, toplumu inceleme konusu yapan sos-
yal bilimler kapsam dışında tutulmuştur. Oysa bir kısım sosyal bilim disip-
linleri (sosyo lojik-psikolojik-siyaset bilini v.b.) tıpkı tabiat bilimleri
gibi, olanı inceleyerek olaylar arasındaki nedensellik (illiyet) bağlarını
bulmağa çalışır.

Şüphesiz, pozitif sosyal bilimler, pozitif tabiat bilimleri kadar ke-
sin kanunlar ortaya koyamazlar. Çünkü sosyal olayların laboratuvar testine
tabi tutulması mümkün değildir. Ancak ilmî araştı rinalarda tek metod da de-
ney değildir. Gene sosyal ve siyasî olayların da, iddia edildiği gibi be-
lirsiz ve düzensiz olduğu söylenemez. Bunlar belirli zaman ve mekân dilim-
leri içinde incelendiklerinde aralarında bazı fonksiyonel ilişkilerin bu-
lunduğu görülür. Bu şekilde bulunan sosyal kanunlar, belki pozitif tabiat
bilimlerinin kanunları kadar kesin değildir, fakat aralarında mahiyet farkı
yoktur. Buna karşılık normatif bilimlerle pozitif bilimler arasında gerçek
bir mahiyet farkı vardır. Olması lâzım geleni inceleyen normatif bilimler
olaylar arasındaki nedensellik bağlarını değil, uyulması zorunlu davranış
kalıplarını gösterirler. Meselâ, bir normatif bilim olan hukuk bilimi, hu-
kuk normlarını açıklamak, yorumlamak ve gerekirse bunların boşluklarını kı-

yasla doldurmakla yetinmelidir. Bunun dışında hukuk biliminin sosyal gerçekliği açıklamak gibi bir mükellefiyeti yoktur.

Bu genel açıklamalarımız, normatif bir bilim olan anayasa hukuku ile pozitif sosyal bir bilim olan siyaset bilini bakımından da geçerlidir. Bu iki bilim dalı, mahiyet bakımından birbirinden çok farklı, fakat aralarında sıkı işbirliği bulunan bilim dallarıdır.

Daha önce işaret edildiği üzere, anayasa normları hukuk içinde hiyerarşik bakımdan üstün bir yere sahip olsalar hile gene de hukuk normları sistemin bir parçasıdır. Bu normlar tek bir metinde buunınasalar dahi, devletin temel kuruluşlarına, devletin organlarına ve aralarındaki ilişkilere, fertlerle devlet organları arasındaki ilişkilere dair bütün normlar anayasa hukukunun konusu içine girerler. Anayasa hukukçusunun görevi ise, bu normları açıklamak, yorumlamak ve sistemleştirmekten ibarettir. Demek ki, hukukun bir dalı olan anayasa hukuku da mahiyeti itibariyle normatif bir bilimdir.

Buna karşılık, üzerinde henüz tam bir görüş birliği sağlanmış olmamakla beraber, siyaset biliminin pozitif bir sosyal bilim niteliğini kazandığı yolundaki görüşler yoğunluk kazanmaktadır. Gerçekten siyasetbilimcisinin meşgul olduğu alan normlar alanı değil, siyasî gerçekliği açıklamaktır. Daha açık bir ifade ile, siyaset bilimcisi, siyasi olayları gözleyerek, bunlar arasındaki ilişkileri, nedensellik bağlarını ortaya koyar. Bu amaçla, istatistik ve matematik metodlar kullanarak "ölçme"lerc dayanan tahliller yapar. Böylece pozitif bir nitelik kazanan siyaset bilimi," mahiyet bakımından anayasa hukukundan tamamen ayrılmaktadır.

Anayasa hukuku ile siyaset biliminin bu mahiyet farkına rağmen, aralarında yakın bir ilişkinin bulunduğu da Uir gerçektir. Bir kere, her iki bi-

lim dalının konusu aynıdır. Gerek anayasa hukuku, gerekse siyaset bilimi, devleti ve devlet hayatını etkileyen siyasi olayları incelerler. Ancak inceleme yöntemleri ve motodları farklıdır. Anayasa hukuku bu incelemeyi normatif metodlarla hukuki bakımdan yaparken, siyaset bilimi, aynı incelemeyi pozitif bilim metodlarını kullanarak siyasi açıdan ele alır. Demek ki, anayasa hukuku ve siyaset bilimi aynı konuları değişik metodlar kullanarak, farklı yaklaşımlarla ele alıp incelerler. İler.iki bilim dalının birbirlerinin verilerine muhtaç olduğu şüphe götürmez.

Anayasa hukuku, anayasa normlarını açıklamak, yorumlamaktan başka, anayasada yer almayan fakat, devlet hayatını etkileyen siyasi kurumları da incelemek zorundadır. Siyaset biliminin verilerine önem vermeyen bir anayasa, hukuki öğretim şekli olmaktan başka ilmi bir değer taşımaz. İleride siyasi rejimler konusunu incelerken göreceğiz ki, bir ülkenin anayasasının incelenmesiyle, o ülkenin siyasi rejimi hakkında yeterli bilgi edinmemiz mümkün•değildir. Siyasi rejimi etkileyen sosyal, ekonomik ve kültürel faktörleri de göz önünde tutmamız gerekir.

Gerçekten, anayasaları birbirine çok benzeyen ülkelerin farklı siyasi rejimlere sahi) olabileceği gibi, tamamen farklı anayasalara sahip ülkelerin siyasi rejimlerinin aynı olduğu görülmektedir. Meselâ, başkanlık rejimi esasını benimseyen A.B.D. Anayasasını taklit eden Latin Amerika ülkelerinin çoğunda bu anayasalar gerçekte otoriter bir rejimi maskelemektedir. Keza, anayasal demokrasilerin anayasalımı taklit eden az gelişmiş ülkelerde bu anayasa hiç bir zaman gerçek siyasi rejimi yansıtmamaktadır. Hatta", aynı anayasanın, aynı ülkede değişik zamanlarda, farklı siyasi rejimler yarattığı da görülmektedir. Meselâ, ülkemizde 1924 tarihli Anayasası; hem tak partili, hem de çok partili rejimle birlikte uygulanmıştır.

Görülüyor ki, bir ülkenin siyasi sistemini anlayabilmek için, devletin

hukuki yapısını incelemek yeterli değildir. Hele az gelişmiş ülkelerin siyasi rejimleri incelenirken, sadece anayanın düzenlenmesine bakmakla yetinmek, gerçek durumu yansıtmaktan uzaktır. Bu sebeple az gelişmiş ülkeler üzerinde çalışan siyasi **bilimciler**, siyasi rejimle birlikte, onun sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel çevresi ile olan ilişkisi üzerinde de durmaktadırlar. Bu siyasi bilim yöntemi, anayasal sistemleri tabii bir gelişim zleyen, dolayısıyla siyasi yapı ile sosyal yapı arasında büyük uyumsuzluklar bulunmayan Batı devletlerinde de genellikle uygulanmaktadır. Bu da, anayasa hukukunun, siyaset biliminin verilerinden faydalanması gerektiği, siyaset biliminin de sosyoloji, sosyal antropoloji, sosyal psikoloji gibi disiplinlerden geniş ölçüde istifade ettiğini gösteriyor.

D E V L E T

Kamu hukuku, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin kendi, aralarındaki ve özel hukuk kişileriyle ilişkilerine uygulanan hukuktur. Daha geniş ifade ile kamu hukuku, devletle uygulanan hukuktur. Öyleyse, kamu hukukunun konusu bizzat devlettir. Devletin kuruluşu ve organları, hükümet ve idare sistemi ve idarenin faaliyetleriyle bütün bunlarla özel kişiler arasındaki ilişkiler geniş anlamda kamu hukukunun konusuna girerler. Burada kamu hukuku, devletin doğuşunu, gelişmesini ve hukuki nitelikleri ile fonksiyonlarını inceler. Dar anlamda kamu hukukunun bir alt disiplinini oluşturan anayasa hukuku ise, hükümet ve idari sistem ile devletin fonksiyonlarını inceleyen bir bilim dalıdır. Bu bakımdan devlet hakkında belirli ön bilgiye sahip olmamız gerekmektedir. Bu bilgiler verilirken, sadece hukuki bir kurum olmadığını düşünerek, siyaset biliminin de kullanılacağıdır.

1. DEVLET KAVRAMI VE TANIMI

Devlet yüzyıllardan beri var olduğu söylenen bir sosyal olgudur. Bununla birlikte, siyasî düşünceler ve sosyal bilimciler de yine yüzyıllardan beri "Devlet nedir?" sorusunun cevabını aramışlardır. Ancak, ne var ki, bu sorunun cevabı üzerinde bugüne kadar bir anlaşmaya varılamamıştır. Bugün devlet kavramı ve onun tanımı üzerinde şaşırtıcı bir çeşitlilik ve derin tartışmalar vardır. Şimdiye kadar devletin çok çeşitli ve sayısız tanımları yapılmıştır. Bu tanım çeşitliliğinin sebebini herşeyden önce, devletin tanımı hakkındaki temel anlayış farklarından aramak gerekir.

Böyle düşünürler ve düşünce akımları, devleti esas itibarıyla bir "sı-